

УДК 347.97

Концепція поняття «гарантії незалежності суду»: до питань класифікації

І. В. Камінська,

аспірант кафедри кримінального права та процесу
Академії адвокатури України,
начальник відділу забезпечення діяльності
Голови та керівництва апарату
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ

Зроблено спробу систематизації різних підходів (як у зарубіжній, так і у вітчизняній науці) до розуміння сутності поняття «гарантії незалежності суду». Запропоновано власне визначення поняття «гарантії незалежності суду» як засобу забезпечення принципу судової влади.

Ключові слова: гарантія, гарантії незалежності суду, гарантії незалежності суддів, принцип судової влади, права людини і громадянина.

Каминская И. В. Концепция понятия «гарантии независимости суда»: к вопросам классификации

Сделана попытка систематизации различных подходов (как в зарубежной, так и в отечественной науке) к пониманию сущности понятия «гарантии независимости суда». Предложено собственное определение понятия «гарантии независимости суда» как средства обеспечения принципа судебной власти.

Ключевые слова: гарантия, гарантии независимости суда, гарантии независимости судей, принцип судебной власти, права человека и гражданина.

Kaminska Iona. Concept of Notion “Guarantee of Court Independence”: as for Classification Issues

The article provides an attempt to systemize different approaches (in foreign, as well as in national science) to comprehend the essence of notion “guarantee of court independence”. On the basis of analyzed material the author has suggested her personal determination of notion “guarantee of court independence” as means of providing the principle of judicial power.

Key words: guarantee, guarantee of court independence, guarantee of judges' independence, principle of judicial power, human and citizen rights.

Ідея побудови справедливої і незалежної судової влади, покликаної захищати права і свободи людини, відображає багатомісне прагнення усього людства. На сучасному етапі історичного розвитку ступінь незалежності суддів у прийнятті рішень є важливим показником рівня цивілізованості, досягнутого суспільством і державою. Наявність незалежної та самостійної судової влади в державі є однією з гарантій реалізації Конституції. Зрозуміло,

© Камінська Ілона Василівна – аспірант кафедри кримінального права та процесу Академії адвокатури України, начальник відділу забезпечення діяльності Голови та керівництва апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

що функціонування незалежної судової влади та її організаційного втілення – системи судів неможливе без правових механізмів реалізації законодавчих положень, які б гарантували незалежність і неупередженість діяльності суду, тобто гарантій незалежності суду. Тож першочерговим питанням є дослідження відповідної наукової концепції поняття гарантій незалежності суду.

Історично термін «гарантія» був запозичений із французької мови – слово «garantie» означає поруку в чомусь, забезпечення чого-небудь¹. Із етимологічної точки зору, «гарантія» пов'язане із словом garant «поручитель», яке зводиться до слова «захистити»². Слід зазначити, що в юридичній науці поняття «гарантії» застосовується у різних галузях права та може мати декілька емпіричних та семантичних значень і смислів.

Зокрема, під гарантіями прав, свобод та обов'язків людини і громадянина О. Скакун розуміє систему соціально-економічних, політичних, юридичних умов, способів і засобів, які забезпечують їхню фактичну реалізацію, охорону та надійний захист. Коли немає гарантій, то права, свободи та обов'язки людини і громадянина приймають форму «заяв про наміри», які не мають жодної цінності ні для особистості, ні для людства³. Таке гарантування виступає найважливішим чинником реального забезпечення правового статусу особи і здійснюється за допомогою специфічних засобів – гарантій. Отже, саме гарантії надають всім елементам правового статусу особи реального змісту, завдяки яким стає можливим безперешкодне здійснення прав і свобод, їх охорона від можливих протиправних посягань і захист від незаконних порушень.

На думку О. Мордовець, гарантії – це соціально-політичне та юридичне явище, яке характеризується трьома аспектами:

- 1) пізнавальний, який дозволяє розкрити предметні теоретичні знання про об'єкт їх впливу, отримати практичні знання про соціальну і правову політику держави;
- 2) ідеологічний, який використовується політичною владою як засіб пропаганди демократичних ідей всередині країни та за її межами;
- 3) практичний, що визнається як інструментарій юриспруденції, передумова задоволення соціальних потреб особи.

З огляду на це, визначаємо гарантії як систему соціально-економічних, політичних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів і способів, що створюють можливості особистості для здійснення своїх прав, свобод, інтересів.⁴

Теоретики, досліджуючи природу прав людини, доходять висновку, що останні не набувають реального змісту, якщо відсутні умови та засоби, які їх забезпечують. Саме такими засобами забезпечення прав виступають гарантії як юридичне явище.

¹ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 2. – С. 29.

² Етимологічний словник української мови: в 7 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; за ред. О. С. Мельничук. — К. : Наук. думка, 1982. – Т. 1. – С. 470.

³ Теория государства и права : учебник. – Х. : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – С. 202-203.

⁴ Теория государства и права : курс лекций / под ред. Матузова Н. И., Малько А. В. – М. : Юристъ, 1997. – С. 275.

Гарантії набувають форм юридичних засобів захисту прав людини після їх законодавчого втілення у нормах права. В юридичній науці такі гарантії визначають як «юридичні гарантії».

Класичне визначення поняття «юридичні гарантії» запропоновано В. Нерсесянцом: це «закріплені в законодавстві засоби, спеціальні заходи, на які покладається забезпечення здійснення охорони прав і свобод громадян, задоволення їхніх інтересів, користування благами, що є в основі того чи іншого права або свободи»⁵.

Поширеним та підтриманим серед юристів є запропоноване В. Погорілко визначення поняття юридичних гарантій як специфічних правових засобів забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини і громадянина; першочергового значення вони набувають при практичній реалізації суб'єктивних прав громадян. Іншими словами, юридичні гарантії – це передбачені законом спеціальні засоби практичного забезпечення прав і свобод людини і громадянина⁶. Т. Крисань на основі комплексного загальнотеоретичного аналізу категорії «юридичні гарантії» в межах дослідження цивільно-правових гарантій дійшла висновку, що гарантія як умова, засіб, спосіб – це три різних за змістом і обсягом поняття. Цивільно-правові гарантії визначені нею як правові умови⁷.

Аналіз визначень поняття юридичних гарантій дає підстави для висновку, що в теорії права є загальноприйняте визначення поняття правових гарантій:

по-перше, це певні умови, за яких можлива найповніша і всебічна реалізація особою своїх прав;

по-друге, це засоби, які ефективно забезпечують охорону її прав від незаконних посягань.

Тобто гарантії, як загально-правове поняття, є системою умов та засобів, за допомогою яких суб'єкт реалізовує своє право.

Категорія «гарантії незалежності суддів» є видом юридичних гарантій, які є предметом наукового дослідження в межах різних галузей права, зокрема, конституційного, процесуального, судового устрою.

У зарубіжній юридичній доктрині гарантії незалежності суддів досліджуються у межах конституційного права, як конституційно-правові гарантії принципу незалежності суддів. Зокрема С. Афанасьєва розмежовує гарантії незалежності судової влади, як гарантії незалежності системи судових органів, та гарантії незалежності суддів. Дослідниця зазначає, що в широкому розумінні поняття «гарантії» може охоплювати всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів (умов, засобів, способів, прийомів та методів), які спрямовані на справжню реалізацію прав, на усунення можливих причин і перешкод їх неповного або неналежного здійснення і захист прав

⁵ Нерсесянц В. С. Система юридических гарантий прав и свобод граждан / Нерсесянц В.С. // Социалистическое правовое государство: концепция и пути реализации. – М., 1990. – С. 60.

⁶ Погорілко В. Ф. Права та свободи людини і громадянина в Україні / Погорілко В. Ф., Головченко В. В., Сірий М. І. – К. : Ін Юре, 1997. – С. 40.

⁷ Крисань Т. Є. Правова природа юридичних гарантій цивільних прав / Т. Є. Крисань // Університетські наукові записки. – 2013. – № 1. – С. 519-523.

від порушень. Гарантії суддівської незалежності покликані забезпечити свободу внутрішнього переконання суддів під час розгляду справ⁸.

Т. Бірмонтієне зазначає, що у доктрині Литовської Республіки гарантії незалежності суддів та судів є неподільними та спрямовані насамперед на забезпечення прав і свобод людини, а вже потім на права і свободи судді⁹.

У сучасній вітчизняній юридичній доктрині спостерігається плюралізм підходів до визначення змісту поняття «гарантії незалежності суддів». Це зумовлено тим, що науковці виокремлюють гарантії незалежності суддів як предмет наукового дослідження, і в межах процесуальних галузей права, і у спеціальній – судового устрою.

Зокрема, Т. Галайденко визначила гарантії незалежності суддів як засоби мінімізації та усунення негативних зовнішніх та внутрішніх впливів на суддю під час відправлення ним правосуддя, спрямовані на забезпечення постановлення законного і обґрунтованого рішення відповідно до встановленої процедури¹⁰. Такий підхід до визначення зазначеного поняття розкриває лише функціональний аспект правового статусу судді, а тому не позбавлений критики.

В. Гринюк, хоча і досліджував правову природу гарантій принципу незалежності суддів у кримінальному процесі, проте надав більш широке визначення поняття та визначив їх як систему умов і засобів, спрямованих на реальну практичну реалізацію даного принципу, його вдосконалення, а в необхідних випадках – його ефективний захист від будь-яких протиправних посягань¹¹.

Деякі науковці зосереджуються на дослідженні окремих процесуальних процедур на предмет їх забезпечення незалежності суддів. Наприклад, С. Міщенко, вивчаючи процедуру здійснення кримінального провадження відносно суддів, робить висновок, що незалежність суддів є міжгалузевим принципом права, врахування якого є обов'язковим у кримінальному провадженні відносно суддів, що зумовлює певні особливості його здійснення. А специфічний порядок кримінального провадження відносно суддів є реалізацією гарантій незалежності судді¹².

П. Стецюк, досліджуючи гарантії незалежності Конституційного Суду як особливого суб'єкта судової влади, дає визначення гарантіям незалежності суду, а не суддів. Під гарантіями незалежності суду він розуміє певні умови, засоби та способи, які забезпечують виконання у повному обсязі судом своїх повноважень, усунення можливих перешкод їх повного і належного здійснення¹³.

⁸ Афанасьєва С. И. Конституционно-правовые гарантии принципа независимости судей в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук / Афанасьєва С.И. – М., 2003. – С. 55.

⁹ Бірмонтієне Т. Конституційна система гарантій незалежності судів / Т. Бірмонтієне // Вісник Конституційного Суду України. – 2013. – №1 – С. 55.

¹⁰ Галайденко Т. В. Гарантії незалежності суддів та їх реалізація в сучасній Україні : дис. ... канд. юрид. наук / Галайденко Т.В. – Одеса, 2013. – С. 98.

¹¹ Гринюк В. О. Принцип незалежності суддів та підкорення їх тільки закону в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук / Гринюк В.О. – К., 2004. – С. 69.

¹² Міщенко С. Окремі питання забезпечення незалежності суддів та особливості здійснення кримінального провадження щодо них / С. Міщенко // Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2013. – № 3 – С. 69.

¹³ Стецюк П. Гарантії незалежності Конституційного Суду України / П. Стецюк // Вісник Конституційного Суду України. – 2013. – №1 – С. 67.

Деякі дослідники аналізують зміст гарантій незалежності суддів у межах судовострійних процедур. Так, О. Польовий під поняттям «гарантії незалежності суддів» розуміє умови та засоби, що закріплені в нормах права і мають предметом свого впливу незалежність суддів, спрямовані на забезпечення її реалізації, захист і відновлення. На основі аналізу гарантій забезпечення незалежності суддів при притягненні їх до дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності він зробив висновок, що гарантії незалежності суддів забезпечуються низкою конституційних положень щодо призначення, обрання і притягнення їх до юридичної відповідальності, мають системний характер та є взаємозалежними та взаємопов'язаними¹⁴.

О. Овчаренко розглянула гарантії незалежності суддів у процесі реалізації процедури звільнення судді за порушення присяги, посилаючись на рішення Європейського Суду з прав людини «Волков проти України»¹⁵.

Отже, проаналізувавши плюралізм підходів до розуміння сутності поняття «гарантії незалежності суду», можна зробити висновок про відсутність комплексного підходу до визначення даного поняття. Більшість науковців застосовують термін «гарантії незалежності суддів», а не «гарантії незалежності суду», яке, на нашу думку, має ширший юридичний зміст.

Гарантії незалежності суду є організаційно-правовими засобами забезпечення реалізації конституційного принципу незалежності суду як основоположної засади демократичної правової держави, метою якої є забезпечення кожного права на справедливий суд відповідно до статті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Відтак гарантії незалежності суду слід розглядати крізь призму принципу незалежності суду, який є конституційним, а отже, вихідним для застосування у всіх інших галузях права. Таким чином, незалежність суду є засадою організації та функціонування судової влади, а тому гарантії незалежності суду слід аналізувати комплексно, як «гарантії принципу незалежності судової влади», який включає інституційний, організаційний (судовострійний) і функціональний елементи незалежності суду.

Таким чином, гарантії незалежності суду є предметом:

- 1) конституційно-правового забезпечення статусу судової влади, статусу судді як суб'єкта реалізації судової влади;
- 2) організаційно-правового статусу судді та суду як органу влади;
- 3) процесуально-правового статусу судді, який встановлює процедуру безпосередньої реалізації суддею судової влади.

Основоположними є гарантії незалежності суду, встановлені в Конституції, деталізовані в законодавстві про судовий устрій і статус судді та є обов'язковими, вихідними для процесуально-правового визначення судочинства та інших процедур та механізмів, у яких одним із суб'єктів є суд.

¹⁴ Польовий О. Л. Гарантії суддівської незалежності при притягненні суддів до юридичної відповідальності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / О.Л. Польовий. – К., 2014. – С. 5-7.

¹⁵ Овчаренко О. Проблема забезпечення незалежності суддів при звільненні їх за порушення присяги / О. Овчаренко // Вісник Академії правових наук України, – 2013. – №4 (75) – С. 243-251.

Отже, концепція гарантій незалежності суду в юридичній доктрині ще не набула комплексного аналізу та потребує подальшого наукового дослідження.

Kaminska Iona. Concept of Notion “Guarantee of Court Independence”: as for Classification Issues

The idea of construction of the just and independent department judicial, called to protect rights and freedoms of man, represents centuries-old aspiration of all humanity. On the modern stage of historical development a degree of independence of judges in making decision is the important index of the civilized level attained by society and state. A presence of independent and independent department judicial in the state is one of guarantees of realization of general principles of Constitution. Clear that functioning of independent department judicial and her organizational embodiment - the systems of courts, not possible without legal mechanisms realization of statutory provisions, that would guarantee independence of activity of court, id est guarantees of independence.

Therefore a research aim in these articles is an analysis of scientific conception of concept of guarantees of independence of court. From the marked aim next tasks swim out :

- 1) to define etymology of word “guarantee”;
- 2) to analyse the different scientific going near determination of concept “guarantees of independence of court”;
- 3) to analyse scientific determinations in a foreign doctrine;
- 4) to classify the scientific going near determination of concept “guarantees” to independence of court” on maintenance.

On implementation of the put tasks an author is do next conclusions:

- about absence of the complex going near determination of “guarantee of independence of court”. Majority scientists apply a term “guarantees of independence of judges”, but not “guarantees of independence of court”, that has more wide legal maintenance in our view. Guarantees of independence of court are the організаційно-правовими backer-ups of realization of constitutional principle of independence of court, as fundamental principles of the democratic legal state, the aim of that is providing each the right on a just court, set and assured by the article of a 6 Convention about the protection of human rights and citizen;

- the guarantees of independence of court it follows to examine through the prism of principle of independence of court that is constitutional, and thus by a weekend for application in all other fields of law. Thus, independence of court is principle of organization and functioning of department judicial, and that is why the guarantees of independence of court it follows to analyse complex, as “guarantees of principle of independence of department” judicial, that includes for itself : institutional, organizational and functional element of independence of court;

- guarantees of independence of court are an object: constitutionally-legal providing of status of department judicial, status of judge as a subject of realization of department judicial; organizational-legal status of judge and court, as to the government body; judicially-legal status of judge, that sets procedure of direct realization the judge of department judicial;

- fundamental are guarantees of independence of court set in Constitutions that is gone into detail in a legislation about the judicial mode and status of judge, and is obligatory and initial for judicially-legal determination of rule-making and other procedures and mechanisms in that one of subjects there is a court.

Summarizing the stated, will mark that conception of guarantees of independence of court in a legal doctrine did not yet purchase a complex analysis and need more detailed scientific research.

Key words: guarantee, guarantee of court independence, guarantee of judges’ independence, principle of judicial power, human and citizen rights.